
Les “primaveres àrabs” i la rein- venció del nord d'Àfrica

M. Dolors Genovès

Tahar Ben Jelloun es preguntava fa un any: “Què pot fer la literatura?”. Thomas Bernhard, bon amic de l'escriptor marroquí, ja havia respost, temps abans, la qüestió: “Cap escriptor no ha canviat mai el món. Tots han fracassat”. Ben Jelloun no pretenia canviar ni explicar el món, només “acompanyar el temps de la història”.¹ *La primavera àrabe. El despertar de la dignidad* (Alianza, 2011) és un llibre ràpid, d'urgència, sobre els primers capítols d'unes revoltes que ningú no va preveure, que ningú no s'esperava. Per això el títol original en francès *L'Étincelle. Révoltes dans les pays arabes* (Gallimard, 2011) és més encertat. Ben Jelloun narra les espurnes individuals que van donar pas a un esclat de dignitat col·lectiva i el perquè d'un moviment que el fatalisme i el pessimisme anunciaven com impossible.

L'escriptor confessa que la immolació del jove tunisià Mohamed Buazizi, de 28 anys, davant del govern provincial de Sidi Bouzid, el va empènyer a escriure. Buazizi tenia set membres de la família al seu càrrec, el pare havia mort anys abans, i ell traguava un carret amb verdures i hortalisses. Una parella de la policia local, formada per un home i una dona, li van demanar el permís municipal per vendre al carrer: no el tenia. L'altra opció era sumar-se a la corrupció: no podia, no tenia diners per fer-

ho. El van escarnir, humiliar i confiscar la cartera i la balança. Buazizi va denunciar l'abús al govern municipal i provincial, però no va rebre'n resposta. I va decidir, sobreposant-se a la tradició del Magreb i a l'islam, que prohibeix el suïcidi, immolar-se a l'estil bonze. Ho va fer públicament per deixar testimoni de la injustícia i la humiliació. El 4 de gener del 2011 moria després de 15 dies d'agonia. Aquesta va ser l'espurna que va donar pas a les "primaveres àrabs". I des de Tunísia la revolta es va estendre per Egipte, Líbia, Síria, Iemen, Algèria... Els joves aturats i sense futur van ser els primers impulsors d'un moviment que liquidarà dècades de règims dictatorials.

La resposta emocional de l'escriptor en llengua francesa, nascut a Fes i resident a París, davant la mort de Buazizi, va ser fer-ne arribar les seves observacions a la premsa internacional i després recollir-ne part de les idees impreses en aquest breu treball d'expressió immediata i veloç. Ben Jelloun no pretenia fer una anàlisi aprofundida del món àrab, sinó centrar-se en allò que és font dels relats: la condició humana com a centre de la creació literària. L'escriptura d'aquestes "primaveres àrabs" és una suma de relat figurat, esdeveniments, interpretació i compromís. I el primer que caracteritza els treballs dels escriptors, dels creadors, és no equivocar-se a designar els fets i les coses.

Revolta o revolució

El narrador ha de ser precís en l'ús que fa de les paraules. Quan els joves connectats a la xarxa envaeixen els carrers de Tunísia, el moviment rep el nom de la "revolució del gessamí", flor que simbolitza hospitalitat; quan l'efecte contagi arriba a Egipte, les revoltes passen a dir-se revolucions. Però el terme és abusiú i impropí, segons Ben Jelloun, per designar les revoltes àrabs, nascudes a partir del gener del 2011, perquè han estat espontànies, sense líder ni organització al darrere. Els milions de manifestants no van cridar contra Occident ni a favor de l'Islam. La revolta era sinònim de còlera, de

desesperació: van dir prou a dècades d'acotar el cap. De fet, Mohamed Buazizi desobeeix Al·là quan s'immola i traeix la cultura del Magreb quan pren aquesta tràgica decisió individual. Era i és un moviment generacional que reinvindicava el jo i utilitza la xarxa per mobilitzar-se, de la mateixa manera que els joves del 68 feien servir el boca-orella i el sant i senya. Fins i tot, el bon humor que caracteritza els egipcis en fan referència: "Mubarak mor i arriba a l'infern. El reben els dos anteriors presidents, Nasser i Sadat. I li pregunten: vas morir per un tret o et van enverinar? Mubarak respon: em va matar Facebook!". I no és casualitat que Tunísia i Egipte hagin estat els iniciadors de la revolta, perquè la seva societat, lligada al turisme, responia a paràmetres més avançats.

En el món àrab, els presidents de les repúbliques eren els amos i senyors. Regentaven el país com si es tractés d'un patrimoni privat que els fills podien heretar. Monarques absoluts que la repressió, la corrupció i l'espoliació els mantenien en el poder. La caricatura que fa Tahar Ben Jelloun de Ben Alí, Hosni Mubarak i Muammar Gaddafi els mostra astuts, hàbils, cruels, egòlatres i estúpids. Astuts per mostrar-se, davant d'Europa, Israel i els Estats Units, com el fre del fonamentalisme islàmic. Hàbils per obrir o tancar l'aixeta dels riquíssims recursos energètics. Cruels per vexar i sotmetre els seus pobles com si fossin súbdits. Narcisistes del seu propi poder i estúpids per pensar que la paciència dels àrabs seria eterna. L'art de la literatura fa que aquells que d'antuvi eren odiats i temuts esdevinguin personatges ridículs: el president egipci, preocupat per tenyir-se les canes, mentre a la plaça li diuen "Dégage!" (vés-te'n); Ben Alí maleeix Buazizi per sacsejar una vida tranquil·la dedicada als jardins i a les roses; i Gaddafi, un personatge enamorat de si mateix i de la seva crueltat, que es canviava de vestit tres cops al dia. Quinze mesos després de l'inici de la revolta, la resta de cabdills que queden dempeus han mogut fitxa per evitar la caiguda. I tots, sense excepcions, han utilitzat la violència i les armes per perpetuar-se.

La crònica d'urgència de Ben Jelloun recull la fugida de Ben Ali a l'Àràbia Saudita, però ja no pot constatar el judici de Mubarak al Caire, ni la mort de Gaddafi a mans dels opositors armats, ni els 12.000 morts de Síria. Però sí fa un advertiment a Occident: res no tornarà a ser com abans en el món àrab. I demana paciència en el procés que han de fer aquests països per instaurar i consolidar sistemes democràtics. Allà on hi havia una mínima estructura política i social, es pot avançar amb més determinació cap a fórmules de transició tutelades pels militars i l'islamisme moderat; i allà on no hi havia res, s'enfrontaran clans, tribus, partidaris dels líders derrocats, opositors, sunnites i xiïtes... Ben Jelloun fa una excepció en el cas marroquí, en què la mobilització al carrer no ha reeixit. L'escriptor insisteix en una idea: només amb el rei Mohamed VI hi haurà una evolució pacífica. O dit d'una altra manera: rei i reformes van alhora. D'Algèria la conclusió n'és contundent: l'Exèrcit és l'única autoritat del país, mentre que el president Bu-telefika reina però no governa.

Quinze mesos després

Completem, doncs, allà on no arriba el relat de Ben Jelloun, la situació actual de "les primaveres àrabs". El Marroc continua sense conèixer una revolta com la dels seus veïns, però no ha aconseguit defugir l'onada islamista que s'escampa pel món àrab. I mentre els marroquins laics reivindiquen la separació entre l'Islam i la política, el monarca no posa fre a la voluntat rigorista d'alguns dels seus ministres. La població de Tunísia va ser convocada a les urnes l'octubre de 2011 i l'islamisme moderat d'Ennahda (Renaixement) va guanyar les eleccions amb un 40% dels vots. Des d'aleshores l'Assemblea Constituent ha estat redactant la nova Carta Magna, i el punt de més tensió s'ha donat quan Ennahda pretenia imposar la llei islàmica. Els partits laics s'hi van oposar i Ennahda va renunciar a fer de la xaria la font del dret. A Egipte, per primera vegada a la història, els dos candidats que aspiraven a succeir

a Mubarak, van protagonitzar, el 10 de maig, un debat televisat. Durant tres hores, els dos grans favorits a la presidència del país, Amr Musa, exsecretari general de la Lliga Àrab i exministre d'Assumptes Exteriors amb Mubarak, i Abdel Moneim Abul Futuh, islamista moderat que va abandonar els Germans Musulmans per poder-se presentar a les eleccions, es van acusar mútuament o bé d'haver format part del règim o de voler islamitzar Egipte. Però tots dos van passar de puntetes sobre el tema de l'exèrcit i els negocis que controla, que alguns analistes creuen que supera el 30% del PIB. En canvi, sobre Israel, Musa i Moneim van coincidir a revisar el tractat de pau, si bé l'exdiplomàtic va definir el país veí d'"adversari", mentre que l'islamista el va titllar d'"enemic". Quan els Germans Musulmans van guanyar les eleccions legislatives egípcies, Israel va accelerar la construcció dels 250 quilòmetres de mur que fan frontera amb Egipte, mur que té previst enllestir al final d'any.

La guerra a Líbia, amb la intervenció militar internacional, va acabar el mes d'octubre del 2011. Però l'era post-Gaddafi reflecteix el model d'Estat que va construir el tirà: el no-Estat. Això sí, inundat de petroli. Gaddafi posava fre a l'escenari tribal amb subsidis i privilegis, mà dura o atiant l'enfrontament entre els clans. El Govern provisional, designat al novembre, no té autoritat per posar ordre entre les milícies armades que pugnen per aconseguir més feu i poder. No hi ha exèrcit ni policia ni justícia al servei d'una transició que ha de fer possible convocar unes eleccions legislatives, al juny, amb l'objectiu de formar una Assemblea Nacional i redactar una Constitució. Recuperar el monopoli de la seguretat és el primer repte que ha de guanyar el Govern provisional per assegurar una transició postconflicte amb garanties.

A la República del Iemen, amb el suport de la comunitat internacional, es va negociar un pacte entre les forces del president Ali Abdul-lah Salih i els seus rivals per obrir un procés de transició sense la presència de Salih

i la seva família, als quals se'ls va garantir la immunitat. Els iemenites van ratificar, al febrer, el suport a un únic candidat, el general Abd Rabbuh Mansur al-Hadi, exvicepresident del Govern de Salih, que ha de liderar aquest procés durant els pròxims dos anys. Però la situació és cada vegada més inestable i cruenta. Les Forces Armades iemenites han respost amb atacs aeris i els Estats Units han utilitzat avions no tripulats (drones) per combatre les accions de les milícies islàmiques i dels grups propers a Al-Qaeda, que ja han provocat centenars de morts i greus problemes humanitaris. El Iemen és un país ancorat en el passat i un niu de problemes: un sud que aspira a recuperar la independència que va perdre el 1990; grups afins a Al-Qaeda, atacant diàriament; i tribus locals armades, que controlen parcel·les de territori. Pobresa extrema: el 80% de la població femenina és analfabeta i la població pateix de fam crònica. I per rebllà el clau: una minoria privilegiada que no està disposada a perdre ni un mil·límetre de poder.

Segons l'Observatori Siri de Drets Humans (OSDH), amb seu a Londres, des que va començar la revolta, el 15 de març del 2011, unes 12.000 persones, la majoria civils, han mort a Síria. És el balanç provisional de la brutal repressió d'unes forces armades lleials, de moment, al seu comandant en cap i president, Baxar al-Asad. Uns 150 observadors militars de l'ONU són al país per tutelar el suposat fi de les hostilitats que va entrar en vigor el 12 d'abril amb el pla de pau de l'enviat especial de l'ONU i la Lliga Àrab, Kofi Annan. Però ni la violència ha cessat ni les sancions econòmiques i els embargaments de la Unió Europea estan donant resultats. Kofi Annan ho resumia dient: "El pla de pau és l'última oportunitat per evitar una guerra civil. La mediació a Síria no és indefinida".

El suport de la Xina i de Rússia al règim de Baxar al-Asad, aliat de l'Iran, no fa altra cosa que allargar-li l'agonia. En canvi, els islamistes de Hamàs –que han tingut, durant anys, seu estable a Damasc– li han declarat la guer-

ra. Amb un Consell de Seguretat de Nacions Unides i la Lliga Àrab discrepant sobre com actuar i una oposició al règim dividida, alguns confien que els caps militars alauites facin fora Al-Asad perquè el preu en vides humanes i en recursos és massa elevat. Les classes mitjanes, que no simpatitzen amb Baxar al-Asad, necessiten saber qui liderarà i com serà l'era postconflicte per sumar-se a l'oportunitat, i els sectors més benestants comencen a adonar-se que les sancions econòmiques i financeres també els afecten.

Acabarem aquest repàs pel nord d'Àfrica parlant d'una altra mena de "primavera", la liderada pel propi règim: l'algerià. L'Exèrcit i el partit que governa Algèria des de fa cinquanta anys, el Front d'Alliberament Nacional, d'entrada van reprimir les manifestacions amb extrema duresa, per confeccionar després el guió de les reformes davant l'ombra de les revoltes veïnes. Al maig els algerians van ser convocats a les urnes per escollir els seus representants al Parlament i l'elit governant des de la independència va tornar a guanyar les eleccions. Amb una participació del 43% del cens, l'abstenció va ser altíssima a les ciutats mentre que a les zones desèrtiques del sud es va registrar major aflluència de votants. La percepció dels ciutadans algerians es resumeix en un "per què hem d'anar a votar si res no ha canviat, si res no canviarà". Les eleccions han donat la victòria a l'*status quo*, que és qui controla un subsòl riquíssim en gas i petroli, i en garanteix el subministrament a Europa.

Un balanç provisional

El balanç de les revoltes àrabs podria semblar decebedor des d'una mirada occidental. De vegades s'afirma que la democràcia com a sistema polític és contradictòria amb l'Islam, però, de fet, molts països democràtics inclouen referències religioses, inclosa la islàmica, en les seves Constitucions. El sistema democràtic no garanteix tampoc eliminar la pobresa de soca-rel, però sí una legítima i eficient representació dels interessos de la població. A hores d'ara,

cap observador no pot dibuixar un final de progrés o de retrocés del nord d'Àfrica; si es tendirà cap a un panarabisme de caràcter secular, si es construiran "comunitats de creients", o si les divisions internes i les armes fan inviable cap alternativa política.

Probablement Tunísia i Egipte, amb una societat més avançada, podran consolidar una transició més ajustada a les reivindicacions democràtiques de la revolta. Caldrà posar atenció en el fet de com queden reflectits els drets individuals i la situació de la dona en les futures Constitucions. O si bé tot canvia perquè no canviï res. Líbia necessita construir els fonaments de l'Estat i desarmar les milícies per abordar amb èxit la transició. Iemen és un país per fer i pacificar. Algèria serà, de moment, el que imposi la cúpula militar. Però pot tenir un paper clau, al nord d'Àfrica, si abandona el seu tradicional tancament. I Síria, la gran peça estratègica i intocable des d'Occident, a risc

d'agreujar el conflicte, pot empantanegar al final tota la regió si no se'n troba una solució política o militar. Alguns analistes consideren que les Forces Armades sirianes, que viuen cada dia un degoteig de desertors que engreixen les files de l'oposició, seran les que a l'últim retiraran el suport a Al-Asad. I en aquest taulell d'escacs sempre s'ha de mirar de reüll el que pot passar més enllà: entre l'Iran i Israel. I també, entre Egipte i Israel.

La victòria de l'islamisme, que s'autoanomena "moderat", seguint el model turc, era gairebé inevitable. En alguns d'aquests països, disposava d'organització i suport i, en d'altres, les formacions islàmiques s'associaven a llibertat després de ser prohibides durant dècades. El relat de l'esclat de les "primaveres àrabs" de Tahar Ben Jelloun traspuava l'esperança d'un procés global menys dolorós i més harmònic. Quinze mesos després, només queda una certesa sobre el nord d'Àfrica: s'haurà de reinventar.

Notes

¹ Tahar Ben Jelloun, *Que peut la littérature?* Discurs Oficial de la Inauguració del Festival Internacional de Literatura de Berlín, 7 de setembre del 2011.

